

УДК 351.745.7:343.98:343.537

Грибовський Олександр Віталійович –
здобувач кафедри спеціальної техніки та
оперативно-розшукового документування
навчально-наукового інституту підготовки
фахівців для підрозділів слідства та
кримінальної міліції Національної
академії внутрішніх справ

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІ ЗАХОДИ ТА НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ Й ФІКСАЦІЇ ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

На основі аналізу саморозвитку оперативно-розшукової діяльності розкрито співвідношення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій під час виявлення та фіксації одержання неправомірної вигоди. Визначено види та класифікацію оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: оперативно-розшукові заходи; негласні слідчі (розшукові) дії; неправомірна вигода; оперативні підрозділи.

На основании анализа саморазвития оперативно-розыскной деятельности раскрыто соотношение оперативно-розыскных мероприятий и негласных следственных (розыскных) действий во время выявления и фиксации получения неправомерной выгоды. Определены виды и классификация оперативно-розыскных мероприятий и негласных следственных (розыскных) действий.

Ключевые слова: оперативно-розыскные мероприятия; негласные следственные (розыскные) действия; неправомерная выгода; оперативные подразделения.

Based on the analysis of progress of operational-searching work, recovered співвідношення between operative-searching actions

and негласних слідчих (searching) actions, during process of fixation and detection of illegal benefits.

Accented attention that legal uncertainty of concept of operational-searching measures and miss its legal nomenclature have a negative effects for rights protection process not only for departments which should to do operational-searching activity and also for органів досудового розслідування, public prosecution and court during using it in the investigation or trial of criminal proceedings investigative materials obtained in the course of Operational-searching activity, gained during operational-searching measures, carrying out supervision and judicial control over operational-searching activity, restoration of the rights of citizens affected by the unlawful conduct of operational-searching measures.

Recovered types and classification of operational-searching measures and covered investigative (detective) actions.

Offered ways of liquidation of existed legal conflicts on the legislative level. Through which nowadays it is impossible to cleanly separate rights between operational departments and operational-searching actions and covered investigative (detective) actions, which they can use during the process of detection and fixation of illegal benefits.

Keywords: operational-searching measure; covered investigative (detective) actions; illegal benefits; operational departments.

Уведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД) до системи кримінального процесу законодавцем здійснено вперше, адже раніше порядок провадження досудового розслідування злочинів здійснювався в інших організаційно-правових формах, де вказані дії мали статус оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ) і могли проводитись лише уповноваженими на те оперативними підрозділами.

За Кримінальним процесуальним кодексом України (2012 р.) найбільш радикальних змін, порівняно із попереднім кримінально-процесуальним законом, зазнала стадія досудового розслідування. Відповідно до норм нового Кримінального процесуального кодексу України, досудове розслідування кримінальних правопорушень в Україні здійснюється шляхом

провадження гласних і негласних слідчих (розшукових) дій під процесуальним керівництвом прокурора.

Аналіз зарубіжного законодавства свідчить про те, що в Україні був урахований найбільш прогресивний світовий досвід використання у досудовому розслідуванні негласних форм і методів здобуття інформації про підготовлюваний або вчинений злочин, що викликає додатковий науковий інтерес до дослідження цього питання.

Теоретичним підґрунтям розроблення сучасних методик організаційно-тактичних засад проведення негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів є наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі криміналістики, кримінального процесу й теорії оперативно-розшукової діяльності, зокрема: С. В. Албула, Р. С. Белкіна, О. А. Білчак, В. І. Василичука, О. М. Джужі, В. О. Глушкова, М. Л. Грїбова, С. М. Гусарова, М. В. Корнієнка, Д. Й. Никифорчука, Ю. Ю. Орлова, Д. Б. Сергєєвої, Є. Д. Скулиша, М. А. Погорєцького, В. В. Топчія, О. Ю. Татарова, Л. Д. Удалової, В. І. Фаринника, С. С. Чернявського, М. Є. Шумила, О. М. Юрченка та ін. У працях зазначених науковців увага приділялася загальнотеоретичним питанням застосування негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшуковими силами, засобам, заходам і методам з метою виявлення та розкриття злочинів.

Водночас поза межами цих та інших досліджень залишилися проблеми концептуального підходу співвідношення та відмінностей між негласними слідчими (розшуковими) діями та оперативно-розшуковими заходами у виявленні та фіксації неправомірної вигоди.

Відсутність поглибленого комплексного підходу до дослідження даної проблеми зумовила актуальність і вибір автором теми даної статті.

Як свідчить аналіз дослідження, донедавна переважна більшість НСРД, регламентованих главою 21 Кримінального процесуального кодексу України, проводились як оперативно-розшукові заходи. Отримана внаслідок їх проведення інформація використовувалась під час досудового слідства та суду за умови, що такі дії не розшифровували форм і методів оперативно-розшукової діяльності, які становлять державну таємницю. Уведення до системи досудового розслідування негласних

слідчих (розшукових) дій є надзвичайно прогресивним кроком законодавця, що направлений на її вдосконалення.

Передусім, у органів досудового розслідування з'явилася можливість самостійно приймати рішення щодо того, які дії необхідно здійснити для розкриття та розслідування злочину, в зв'язку з чим повинна стати менш актуальною досить болюча проблема взаємодії оперативних і слідчих підрозділів [1, с. 17]. Окрім того, проведення негласних слідчих (розшукових) дій забезпечуватиме виявлення та розкриття найбільш складних і латентних злочинів, розслідування яких традиційними засобами кримінально-процесуального провадження, які до цього часу застосовувалися в Україні, є надзвичайно складним або просто неможливим [2, с. 189].

Проведене дослідження дозволило встановити, що негласні слідчі (розшукові) дії, регламентовані главою 21 КПК України, різняться за своєю організаційною сутністю, змістом проваджуваних дій, суб'єктним складом, і розглядаються як єдине ціле, що становить її систему, а саме сукупність об'єктів, що розглядається як єдине ціле.

Негласними слідчими діями, відповідно до КПК України, є аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК); накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК); огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК); дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266 КПК); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК); установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК); контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК); виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК); негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК) [3].

Отже, Кримінальний процесуальний кодекс України визначає перелік і порядок організації негласних слідчих (розшукових) дій та, відповідно, правова регламентація кожної з них забезпечується його окремими нормами.

Із запровадженням негласних слідчих (розшукових) дій змінився правовий порядок ОРЗ з аналогічною назвою.

Так, відповідно до статті восьмої Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності серед інших, за наявності передбачених статтею шостою цього Закону підстав, надається цілий ряд прав, які на практиці трактуються оперативно-розшуковими заходами.

Аналіз оперативно-розшукової, слідчої та судової практики свідчить про те, що одним із недоліків, який впливає на ефективність протидії злочинності зокрема неправомірної вигоди, є відсутність у чинному законодавстві України нормативно визначеного поняття ОРЗ, їх переліку та чітко визначених правових підстав для їх проведення, не дивлячись на те, що поняття ОРЗ у теорії оперативно-розшукової діяльності, контррозвідки й розвідки, кримінального процесу, криміналістики, а також у законодавстві й практиці належить до фундаментальних категорій [4, с. 226–230].

Правова невизначеність поняття ОРЗ та відсутність їх законодавчого переліку негативно позначається на правозастосовному процесі не лише підрозділів, уповноважених на здійснення ОРД, а й органів досудового розслідування, прокуратури та суду при використанні в ході досудового слідства чи судового розгляду кримінального провадження матеріалів ОРД, отриманих у ході проведення ОРЗ, здійсненні прокурорського нагляду і судового контролю за ОРД, поновленні прав громадян, порушених незаконним проведенням ОРЗ, тощо.

Зважаючи на значення поняття ОРЗ для теорії, законодавства й практики, йому, як предмету наукового дослідження, присвячено низку наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених-фахівців у галузі ОРД, контррозвідувальної діяльності, розвідки, криміналістики та кримінального процесу.

Наприклад, автори навчального посібника «Оперативно-розшукова діяльність» тлумачать оперативно-розшукові заходи як комплекс оперативно-технічних науково обґрунтованих, законодавчо закріплених, гласних і негласних, тактично подібних методів, прийомів і способів отримання, перевірки і реалізації оперативної інформації для вирішення задач оперативно-розшукової діяльності [5, с. 107].

Неоднозначне розуміння поняття ОРЗ у теорії призводить до того, що в законодавстві, відомчих нормативно-правових актах і на практиці нерідко до ОРЗ відносять такі заходи, що не відповідають їх змісту (наприклад, організаційні заходи, які здійснюються в межах ОРД, оперативно-розшукові операції, які за своєю ґносеологічною й правовою природою мають інше змістовне значення).

Таким чином, наукова й правова невизначеність поняття ОРЗ та їх переліку актуалізує теоретичну і законодавчу розробку цієї проблеми, що має практичне значення для підвищення ефективності правозастосовного процесу органів, які протидіють злочинам у сфері економіки зокрема неправомірній вигоді.

Слід зазначити, що на сьогодні ані чинний КПК України, ані Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» не дають його визначення. Окрім того, сам термін «оперативно-розшуковий захід» навіть не включається до законодавчого визначення поняття «оперативно-розшукова діяльність» (ст. 2 Закону) як невід'ємна її складова, хоча згадується в низці його норм.

Наприклад, у статті шостій вказаного Закону України закріплено підстави здійснення ОРД за допомогою ОРЗ, у статті сьомій – зазначається, що оперативні підрозділи зобов'язані вжити необхідних ОРЗ щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення злочину тощо, у статті дев'ятій – визначаються умови законності проведення ОРЗ [6].

Термін «захід» окремими вченими визнається синонімом «засобу» [7, с. 3–20], і це, на наш погляд, не є помилкою. Засіб тлумачиться як спеціальна дія, що дає можливість здійснити щонебудь, досягти чогось, спосіб, прийом [7, с. 24; 204].

У науковій та навчальній літературі з ОРД органів внутрішніх справ до засобів ОРД традиційно відносять лише оперативні обліки, оперативно-технічні засоби та службових собак [5, с. 114–115].

У правовій теорії під засобами розуміють предмети (явища, процеси), за допомогою яких забезпечується отримання результату юридичної діяльності [8, с. 14]. З цього приводу М. М. Трубніков справедливо зазначав, що «предмет взагалі може бути визнаний засобом лише остільки, оскільки цей предмет слугує меті, оскільки має призначення бути засобом певної мети» [9, с. 72]. Отже, засобами в ОРД, з нашої точки зору,

є все те, за допомогою чого забезпечується отримання результату ОРД, у тому числі й ОРЗ. Виходячи з цього, оперативно-розшуковий захід є лише одним із засобів ОРД.

Оперативно-розшукові засоби, на нашу думку, можна визначити як сукупність узгоджених, взаємопов'язаних і поєднаних між собою загальною метою та завданнями дій уповноважених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» суб'єктів, що здійснюються переважно негласно шляхом використання оперативних сил, засобів, методів і форм.

Оперативно-розшукові засоби, до складу яких входять як розвідувально-пошукові, так і контррозвідувальні заходи, що здійснюються суб'єктами ОРД, слід відрізнити від контррозвідувальних заходів, що проводяться контррозвідувальними підрозділами СБУ для отримання фактичних даних про розвідувально-підривною діяльність спеціальних служб іноземних держав і організацій та регламентуються Законом України «Про контррозвідувальну діяльність» від 26 грудня 2002 р. (статті 6, 7, 8) [10], а також від розвідувальних заходів, що здійснюються розвідувальними органами України з метою отримання інформації, яка необхідна для забезпечення інтересів безпеки громадян, суспільства й держави. При цьому хотілося зазначити що Закон України «Про розвідувальні органи України» проведення таких заходів не регламентує, а визначає лише правові основи організації і діяльності спеціальних органів державної влади, які здійснюють розвідувальну діяльність з метою захисту національних інтересів України від зовнішніх загроз, порядок контролю й нагляду за їх діяльністю, а також встановлює правовий статус співробітників цих органів, їх соціальні гарантії [11].

Варто зауважити, що у чинному Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» відсутня й окрема стаття, яка б встановлювала вичерпний перелік ОРЗ з розкриттям їх змісту, підстав і порядку проведення, як це має місце, наприклад, у законодавстві про оперативно-розшукову діяльність окремих країн СНД та Балтії [12, с. 196–352].

Оперативно-розшукові заходи, поряд з іншими заходами, що здійснюються оперативними підрозділами, лише у загальній формі вказані у статті восьмій Закону України «Про оперативно-

розшукову діяльність», яка встановлює права підрозділів, що їх здійснюють.

Аналіз статті восьмої Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», а також відповідних статей законодавчих актів, що регламентують порядок проведення оперативно-розшукової діяльності інших країн – учасниць СНД та країн Балтії, дозволяє зробити висновок, що заходи, які проводять оперативні підрозділи в ході ОРД, мають різний правовий та організаційно-тактичний характер, що дало можливість окремим науковцям запропонувати низку їх класифікацій. На нашу думку, в усіх запропонованих класифікаціях, кожна з яких заслуговує на увагу, загальним недоліком є те, що в них необґрунтовано змішуються такі поняття, як дії, заходи, методи, операції, засоби, які, хоч і є схожими, проте мають своє власне значення. Невизначеність у понятті ОРЗ ускладнює й вибір правильного критерію для їх класифікації. На нашу думку, які б критерії не застосовувалися для класифікацій ОРЗ, будь-яка з них є умовною, оскільки кожен з ОРЗ за певних обставин може бути віднесений до тієї чи іншої групи, а, наприклад, у сукупності з іншими ОРЗ складати відповідні операції. Поряд з цим, кожний з ОРЗ є, у свою чергу, і відповідним засобом ОРД.

Як свідчить аналіз практики, в ході оперативно-розшукової діяльності під час виявлення та фіксації неправомірної вигоди оперативні підрозділи можуть проводити ряд ОРЗ, які нами класифікуються на такі, що потребують дозволу: а) слідчого судді або рішення прокурора; б) керівника органу внутрішніх справ, оперативного підрозділу.

Підсумовуючи викладене слід зазначити що, негласні слідчі (розшукові) дії є різновидом слідчих (розшукових) дій, порядок застосування яких встановлено Кримінальним процесуальним кодексом України здійснюються уповноваженими на те суб'єктами (слідчим, оперативним підрозділом за письмовим дорученням слідчого), без розголошення інформації про факт і методи їх проведення з метою виявлення, припинення, а також швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень, а *оперативно-розшукові заходи* – це сукупність узгоджених, взаємопов'язаних і поєднаних між собою загальною метою та завданнями дій уповноважених Законом України «Про

оперативно-розшукову діяльність» суб'єктів, за заведеними оперативно-розшуковими справами із застосуванням комплексу оперативно-технічних науково обґрунтованих, законодавчо закріплених, гласних і негласних, тактично подібних методів, прийомів і способів отримання, перевірки і реалізації оперативно-значимої інформації та отримання фактичних даних, які можуть входити до предмету доказування у кримінальному провадженні, а також вирішення інших оперативно-тактичних завдань.

Оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії є однорідними за організаційно-правовим критерієм і різняться за своєю організаційною сутністю, правовим статусом, змістом проваджуваних дій, суб'єктним складом. За організаційно-правовим критерієм негласні слідчі (розшукові) дії можна поділити на три групи, а саме: ті, що проводяться з дозволу слідчого судді, за рішенням слідчого, прокурора, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, а також ті, які здійснюються винятково за рішенням прокурора. *За ознакою тяжкості вчиненого злочину*, з метою розкриття та розслідування якого проводяться негласні слідчі (розшукові) дії, їх можна поділити на такі групи: ті, що проводяться за тяжкими, особливо тяжкими злочинами, а також ті, що проводяться за будь-якими злочинами, незалежно від ступеню тяжкості. *За суб'єктним складом* у оперативно-розшуковій діяльності проведення оперативно-розшукових заходів може здійснюватися лише уповноваженими оперативними підрозділами, а негласних слідчих (розшукових) дій – слідчим, прокурором, або, за їх дорученням, уповноваженим оперативним підрозділом. *За змістом*: оперативно-розшукові заходи проводяться з метою виявлення, попередження та розкриття злочину, що готується, а негласні слідчі (розшукові) дії направлені на виявлення та перевірку інформації, необхідної для розслідування вже вчиненого злочину.

Таким чином, половина – десять із двадцяти повноважень оперативних підрозділів, передбачених у статті восьмій Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», повинні реалізовуватися згідно з відповідними положеннями глави 21 КПК України.

Тобто проведення перерахованих вище оперативно-розшукових заходів визначається не тільки нормами Закону

України «Про оперативно-розшукову діяльність», а й КПК України, які регулюють проведення аналогічних з ОРЗ негласних слідчих (розшукових) дій. Якщо уповноважений співробітник оперативного підрозділу, при наявності підстав, передбачених у пункті першому статті шостої Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» для вирішення завдань, передбачених статтею сьомою цього Закону та після заведення оперативно-розшукової справи, починає реалізувати права, що передбачені статтею восьмою, які проводяться до внесення відповідних відомостей до ЄРДР – це оперативно-розшукові заходи.

Отже, необхідно вдосконалення чинного законодавчого щодо проведення оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій, а саме усунення на законодавчому рівні існуючої правової колізії, через яку сьогодні неможливо чітко розмежувати права оперативних підрозділів та оперативно-розшукові заходи і негласні слідчі (розшукові) дії, які вони можуть застосовувати під час виявлення та фіксації неправомірної вигоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ковальова О. В. Використання науково-технічних засобів та методів у розшуковій роботі слідчого : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / О. В. Ковальова. – К., 2014. – 20 с.

2. Кузнецов В. В. Теорія кваліфікації злочинів : [підруч.] / В. В. Кузнецов, А. В. Савченко ; [за заг. ред. В. І. Шакуна]. – К. : КНТ, 2011. – 317 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370. – Режим доступу :

<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

4. Берназ В. Д. Правова природа, поняття та загальна класифікація негласних слідчих (розшукових) дій / В. Д. Берназ // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. – 2013. – № 5. – С. 226–230.

5. Оперативно-розшукова діяльність : [навч. посіб.] / [Є. М. Моїсєєв, О. М. Джужа] ; ред. Д. Й. Никифорчук [та ін.]. – К. : Прав. єдність, 2009. – 309 с.

6. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

7. Негласні слідчі (розшукові) дії. Структурно-логічні схеми : [навч. посіб.] / [Никифорчук Д. Й., Тарасенко О. С., Василичук В. І. та ін.] ; за заг. ред. Д. Й. Никифорчук [та ін.]. – К. : НАВС, 2015. – 235 с.

8. Алексеев С. С. Правовые средства: постановка проблемы, понятие, классификация / С. С. Алексеев // Советское государство и право. – 1987. – № 6. – С. 14–19.

9. Трубников Н. Н. О категориях «цель», «средство», «результат» / Н. Н. Трубников. – М. : Вища шк., 1968. – 148 с.

10. Про контррозвідувальну діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 26 груд. 2002 р. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

11. Про розвідувальні органи України [Електронний ресурс] : Закон України від 22 берез. 2001 р. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

12. Горяинов К. К. Федеральный закон «Об оперативно-розыскной деятельности» / К. К. Горяинов, Ю. Ф. Кваша, К. В. Сурков // Комментарий. – М. : Новый Юрист, 1997. – 576 с.